

ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ, ЦЕЛИ И МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Неповолната општествено-економска состојба во стопанството во Република Македонија доведе до генерирање на ниски економски перформанси. Поаѓајќи од тоа современите стратегии на економската реформа ја нагласуваат неопходноста од воведување пазарни механизми со прецизно операциона-лизиран концепт на сопственост.

Определбата за пазарно стопанисување тргнува од тоа дека со пазарниот механизам, конкуренцијата и рационалното економско однесување и со целосно почитување на економските законитости ќе создадат општествено-економски и институционални услови за функционирање на стопанскиот систем и водење на здрава економија на претпријатијата.

Битна претпоставка за воспоставување пазарен стопански систем е трансформацијата на општествената сопственост во други видови сопственост. Имено, промената на сопственичката структура на капиталот треба да овозможи собирање на свеж домашен и странски капитал, што е од посебна важност за претпријатијата во Република Македонија, ако се има предвид инсолвентноста, финансиската нестабилност и ниската акумулативна способност. Промената на општествениот капитал и воспоставувањето на нови сопственички односи се актуелни и непосредни процеси во сите постсоцијалистичките земји и се во функција на остварување на пазарниот концепт на стопанисување.

Во услови кога претпријатијата имаат јасно определени сопственици постои поголема заинтересираност за ефикасно работење и за зголемување на добивката, капиталот и учеството на работниците во остварениот успех на претпријатието. Тоа значи дека излез од стангантните состојби во стопанството треба да се бара со воведување на еден пазарен стопански систем и ефикасно стопанисување. Во таа смисла, промените во стопанскиот и политичкиот систем

се мотивирани со целта за воведување на модерен и ефикасен пазарен начин на стопанисување. Всушност, со преминот во акционерство и со појавата на акционерскиот капитал се преминува кон почитување на логиката на капиталот, што во суштина значи менување на начинот на формирање но и управување со капиталот. Така, акционерството, како облик на формирање и располагање со капиталот, претпоставува темелно менување на сопственичкиот однос, бидејќи мора да се знае кој е конечниот титулар на сопственоста на капиталот, и врз основа на кого ќе се стекнуваат управувачките ефектни права.

Акционерството и акционерскиот капитал, како доминантен облик на сопственост во пазарната економија, треба да овозможи создавање институционални основи за реконструкција на големите претпријатија, претворајќи ги нив во компании од акционерски тип. Овие институционални процеси би дејствувале во правец на создавање адекватни облици на капитал, вклучувајќи го и странскиот капитал. На тој начин, би се создале претпријатија од акционерски тип коишто ќе бидат отворени за вложување на нов капитал и кои преку промената на структурата на капиталот и менаџментот ќе бидат способни да постигнуваат подобри резултати во работењето.

Сегашнава економска и социјална констелација се повеќе упатува на нужноста за создавање претпоставки за функционирање на акционерството во рамките на пазарната економија. Кога зборуваме за акционерството како неопходен облик на стопанисување, мислиме на основните негови организациони облици на стопанисување, а тоа се акционерските друштва.

Акционерските друштва, во најопшта смисла, преставуваат правно - институционални форми на претпријатија за мобилизирање на средствата и концентрација на капитал во различни области на стопанската дејност.

Организирањето и функционирањето на акционерските друштва, како карактеристична организационо-институционална форма за извршување на стопанската активност и како основен мотив за продуктивно ангажирање на капиталот придонесува за максимизирање на добивката (профитот), која што е цел на функционирањето на претпријатието.

Во современите услови на стопанисување, профитот е цел и главен мотивирачки фактор на стопанисувањето, и од него произлегуваат сите други активности на претпријатието. Меѓутоа, постојат и теоретски гледишта спрема кои што покрај профитот се наведуваат и други цели на акционерското друштво. За пример, ќе го истакнеме и мислењето на еден амерички професор кој што вели:¹ "би било премногу упростено ако се рече дека максимализацијата на профитот е единствена цел на претпријатието. Постојат многу други цели освен профитот. Сопственичките, управувачките и работничките цели мора да бидат комбинирани со правните, политичките и економските цели на општеството ... Претпријатието мора да пронајде начин за постигнување на соодветна конгруенција на целите. Оваа потреба ја комплицира фактот дека повеќето цели се субјективни и недоречени... Можеби поради неодреденоста на повеќето цели, носителите на одлуки ја истакнуваат најмерливата цел - профитниот мотив."

Профитот (добивката) е главна карактеристика на секое современо претпријатие кој го обезбедува неговото континуирано работење. Тој е огледало на успешноста на претпријатието и негов прозорец и виза за иднината. Во таа смисла P.Samuelson² со право нагласува " профитот е референца од минатото, стимулативна ѕвезда за иднината и исто така опрема за нови потфати."

Профитот е референца од минатото. Ваквата констатација на Самуелсон е точна, бидејќи тој известува за работењето на претпријатието, односно тој дава препорака како треба да се одвива тоа работење.

Имајќи во предвид фактот дека основната цел на акционерските друштва независно од нивниот организационен облик е да остваруваат позитивен финансиски резултат - профит и на тој начин да ги задоволат интересите на сите партиципенти во тие друштва (акционерите - сопствениците, менаџерите, вработените, финансиерите од државата и др.) како и фактот дека на подрачјето на стекнувањето и распределбата на финансискиот резултат се јавуваат

---

¹ D.De Coster - E Schater, Managment Accounting, John Wiley and Sons, New York 1976, стр. 8

² Paul A. Samuelson, Економија, превод, Савремена администрација, Београд, 1969, стр 146

многубројни теоретско-методолошки спротивности, се одредува за предмет на моето истражување во вид на докторска дисертација да бидат токму тие проблеми.

Раководејќи се од основната цел на истражувањето да ги откријам, разграничам, класифицирам и да предложам решенија за теоретско-методолошките проблеми во сферата на стекнувањето и распределбата на финансискиот резултат во акционерските друштва, како цели на истражувањето си ги поставив главно следниве:

1. кои се современите теоретски гледишта и контраверзии за финансискиот резултат;
2. каква е условеноста на финансискиот резултат од обликот на производните односи и развојот на производните сили ;
3. какво е влијанието на стопанскиот систем, развојната и тековната економска политика на државата во сферата на стекнувањето и распределбата на финансискиот резултат;
4. како да се изврши оптимална комбинација на деловните елементи и фактори во сферата на приходите и расходите кои ја детерминираат висината на финансискиот резултат;
5. каква е поврзаноста помеѓу реално утврдениот финансиски резултат од една и неговата распределба од друга страна, со опстанокот и развојот на акционерското друштво.

За да ги постигнам вака поставените цели, како нужност се наметна, предметот на истражување, главно, да ги опфати следниве подрачја:

1. разоткривање и елборирање на теоретските аспекти на акционерството и карактеристиките на одделните организациони форми на акционерски друштва како и општествено-економските и институционалните основи за функционирање на акционерските друштва.
2. теоретско-методолошките основи на финансискиот резултат во современата теорија и практика од аспект на факторскиот приод на финансискиот резултат. Најнапред се истакнуваат теоретските стојалишта за

финансискиот резултат во современата теорија, па потоа се истражува влијанието на факторите врз финансискиот резултат, кои можеме да ги поделиме во две групи: интерни и екстерни. Истражувањето продолжува со укажување на ефектите од влијанието на производството и продажбата како фактори на финансискиот резултат, пазарот како основна детерминанта на финансискиот резултат, управувањето со трошоците во функција на финансискиот резултат за на крајот да се согледа детерминираноста на финансискиот резултат од: стопанскиот систем, монетрано-кредитната политика, пресметковниот систем и даночната политика како екстремни фактори на финансискиот резултат.

3. Утврдувањето и распоредувањето на финансискиот резултат во акционерските друштва, при што го согледав значењето од примената на сметководствените и финансиските стандарди во билансирањето, видовите и моделите за пресметка на финансискиот резултат во разни системи, за да дојдам до разоткривање на проблемите на утврдување на финансискиот резултат во различните организациони облици на акционерски друштва: ортачки претпријатија, корпорации, холдинг компании и на крајот да ја елаборирам политиката на распоредување на финансискиот резултат.

4. потенцирање на методолошките проблеми на финансискиот резултат во услови на инфлација, од аспект на проблемите што се јавуваат при реална проценка на капиталот, како и методите за утврдување, алоцирање и распоредување на инфлаторниот финансиски резултат.

5. проценката на претпријатието како фактор за утврдување на неговата реална пазарна вредност. Преку проценувањето на вредноста би се настојувало да се воспостави правична размена меѓу спротивставените интереси на учесниците во прометот, односно меѓу продавачот и купувачот. Предмет на проценката представува мерењето на големината и на квалитетот на претпријатието, односно на капиталот и на користите што тоа ги носи на сопственикот.

Имајќи ја во предвид сложеноста на истражувањето, вака определените задачи упатуваат на заклучокот дека методолошкиот пристап во истражувањето

ќе биде прилагоден на карактеристиките и природата на истражуваната проблематика.

Во тој поглед, на прв ин, ќе направиме теоретски пристап на општите поими и претпоставки. При тоа ќе настојваме, по пат на дедуктивен и индуктивен метод да дојдеме до одделни сознанија за состојбата, односите и промените на испитуваната проблематика.

Затоа, во секој дел или наслов, најнапред, ќе направиме општ поглед кон истражуваниот проблем со цел тоа да преставува основа и патоказ за осознавање на суштината на предметот. Исто така, заради поцелосни извршување на поставената задача сепаратно ќе вршиме квалитативна анализа, користејќи го компаративниот метод. Доста користен метод е анализата која овозможува да се осознаат предметите и појавите по пат на разложување на нивните составни делови, моменти или аспекти. Од друга страна, системскиот проид при работењето на темата, ја наложи примената на синтезата како метод, кој појавите ги сфаќа како дијалектичко единство на разновидни, но внатрешно поврзани елементи што чинат единствена целина.

Со оглед на ширината на истражуваната проблематика ќе се користат бројни изворни податоци од различни области. Пред се се мисли на документационо-статистичката основа која овозможува користење на податоци одбјавени во официјалните статистички публикации од соодветни институции. Така, користејќи ги статистичките извори и придонесот на одделни научни работници ќе вршиме обработка и презентирање на наши табеларни прегледи.

Поајѓајќи од предходното, при истражувањето евидентна е примената како на општите научни методи, така и на посебните методи, посебно аналитичко-синтетичкиот метод, методот на класификација и методот на дијалектичкото единство на индукцијата и дедукцијата.

Респектираќи го целосно, вака замислениот методолошки проид, се определив композицијата на истражуваната проблематика покрај воведот и заклучокот, да биде поделена во четири дела.

Првиот дел од дисертацијата, на првин го обработува акционерството, а потоа дава теоретски осврт за видовите на акционерските друштва. Овде се опфатени и општествено-економските и инститucionalните основи за функционирање на акционерските друштва, од аспект на аспект на поттикнувачките и ограничувачките фактори кои делуваат врз нивниот развој. Истражувањето продолжува со анализа на мецусекторската разместеност на акционерските друштва во Република Македонија.

Вториот дел под наслов Теоретско-методолошки основи на финансискиот резултат во современата теорија и практика, ги обработува теоретско-методолошките проблеми во врска со поимот на финансискиот резултат.

Финансискиот резултат во секое време побудува научен интерес за негово подлабоко истражување и проучување. Овој интерес произлегува оттаму што финансискиот резултат има пресудна улога за опстанокот на претпријатието. Имајќи го предвид економското и општественото значење на финансискиот резултат, а и недоволната теоретска обработка на неговата проблематика, убедени сме дека со овој труд ќе успееме да укажеме на некои од позначајните компоненти на финансискиот резултат.

Имено, во економската литература и практика се среќаваат различни сфаќања за поимот финансиски резултат, што во секој случај не произлегува само од чисто теоретските разидувања, туку и заради комплексноста на поимот. Во таа смисла се наведени бројни мислења со различни дефинирања на оваа категорија. Според повеќето од нив се смета дека најприфатливи дефиниции на поимот финансиски резултат се оние што го истакнуваат моментот на спротивставување на вредноста на реализацијата и трошоците на реализираните производи, при што најбитно е на кој начин се поврзуваат реализацијата, од една, со трошоците од друга страна.

Прифаќајќи ги платите како трошок на работењето, кај нас, се создадоа услови финансискиот резултат да се искажува во вид на добивка или загуба и да се утврдува на многу поедноставен начин - како разлика меѓу вкупните приходи и расходи.

Утврдувањето на финансискиот резултат во облик на добивка, при јасно издиференцирани два агрегата од кои таа произлегува по пат на спарување на соодветните приходи со соодветните расходи.

Висината на остварениот финансиски резултат за определен пресметковен период претставува еден вид резултанта од повеќе внатрешни и надворешни фактори. Притоа, кај микроекономските субјекти големината на позитивниот финансиски резултат зависи, пред се, од обемот на извршената задача, од една, и остварената економичност, од друга страна. Меѓутоа, не помало значење има и влијанието на надворешните фактори во стопанисувањето меѓу кои посебно место заземаат пазарните услови. Имено, остварениот позитивен финансиски резултат, преку пазарниот механизам, со покачувањето на цените, независно од мотивите и причините за неговото зголемување, претставува фиктивен инфлациски резултат постигнат без зголемена економичност во работењето на стопанскиот субјект.

Финансискиот резултат е детерминиран од влијанието на повеќе фактори кои, главно, можеме да ги поделиме во две групи и тоа: интерни и екстерни фактори.

Интерните фактори произлегуваат од функционирањето на стопанскиот субјект и тие можат да се наречат и субјективни фактори, бидејќи се условени од самиот стопански субјект и од односите во процесот на производството. Интерните фактори се основни и многу значајни за остварување поголем финансиски резултат и врз нив може непосредно да се влијае

Претпријатието, како економски субјект, има задача, по пат на рационално искористување на средствата и расположивата работна сила, да произведува употребни вредности на најекономичен начин. Имено, претпријатијата стопанската функција во процесот на општествената репродукција треба да ја извршуваат со најмал потрошок на елементите на процесот на трудот: живиот труд, средствата и предметите на трудот. Смиленото, рационално и економско узвршување на стопанските задачи, директно влијае врз големината на финансискиот резултат. Тој, како дел на

вкупниот приход со кој располага и за чија распределба решава економскиот субјект, зависи од вкупниот приход и трошоците на работењето. Според тоа, остварувањето поголем финансиски резултат претставува мотив и движечка сила, како од аспект на економскиот субјект, така и од аспект на државата.

Еден од основните фактори кој што има најголемо влијание врз големината на добивката, како облик на финансискиот резултат, се трошоците. Тие се движат во обратнопропорционален размер со добивката. Всушност, под поимот трошоци, кажано во најширока смисла на зборот, се подразбираат сите ангажирани потрошени вредности во процесот на трудот. Имено, за нив уште бо мошело да се каже дека тие настануваат насекаде и секогаш без оглед дали станува збор за производствени или непроизводствени претпријатија.

Во Лексиконот за сметководство и деловни финансии³ проблемот на дефинирањето на трошоците се образложува, покрај другото, и со можностите за континуитет, па се вели: "производството набљудувано низ процесот што непрекинато се одвива, служи за задоволување на потребите коишто се јавуваат со трошењето на произведените употребни вредности, и затоа нивното производство мора постојано да се повторува за да можат соодветните потреби постојано да се задоволуваат."

Од вака изнесената дефиниција може да се извлече заклучок дека производството на материјални вредности претставува основна и главна причина што трошоците се идентификуваат и се набљудуваат во функција на создавање учиноци и употребни вредности.

Производството како процес на создавање употребни вредности е овозможено со заедничка поврзаност на сите три елементи: средства на трудот, предмети на трудот и трудот. Без нив не може да се замисли, било каков и во било каја област да настане производство, т.е. процес на создавање употребни вредности.

---

³ Лексикон рачуноводства и пословних финансија, Београд, 1983, стр.867

По пат на поуспешно користење на елементите на производството, во смисла на побрзо и почесто нивно вртење, во добар дел се придонесува за намалување на постојната состојба и порастот на трошоците. Намалувањата на трошоците по пат на почесто користење на факторите на производството се смета дека и економски е најоправдано. Ова од причини што тие фактори, не само што прествуваат основен услов за производство, туку и заради тоа што нивните трошоци заземаат најголемо учество во вредноста на вкупното производство, односно во цените на чинењето.

На овој начин се сака да се укаже на ефектот од намалувањето на трошоците по единица производ, и на тоа дека вкупните ефекти ќе бидат поголеми ако искористувањето и комбинирањето на трошоците на факторите на производство се прави почесто и во сите области и подрачја на производството.

Екстерните фактори можат да се наречат уште и објективни фактори што влијаат врз висината на финансискиот резултат на претпријатието и не зависат од претпријатието, туку се условени, пред се од економската политика на земјата, пазарните законитости и сл. Според начинот и карактерот на дејствувањето овие фактори можат да се поделат на неколку групи и тоа:

1. стопански систем и стопански движења,
2. финансиски и пресметковен систем,
3. монетарно-кредитна политика,
4. даночна политика.

Центален дел од истражувањето претставува третиот дел на дисертацијата кој се однесува на утврдувањето и распоредувањето на финансискиот резултат во акционерските друштва. Проучувањето на оваа проблематика започнува со билансната политика.

Со билансирањето на приходите и расходите на акционерското друштво во рамките на билансот на успехот се удврдува финансискиот резултат на акционерското друштво, кој категоријално се изразува низ остварената добивка како позитивен, односно низ загубата како негативен финансиски резултат. Имајќи го предид значењето на овој биланс се наметнува потребата на

стандардното прикажување на резултатите од работењето, односно добивката како позитивен и загубата како негативен финансиски резултат. При проценката на билансните позиции, релевантно е да се постапува по меѓународните сметководствени и финансиски стандарди, со кои ќе се конституираат правила на проценување и искажување на позициите во билансот на состојбата и билансот на успехот, со цел стандардизирање на информациите на билансот на успехот заради поуспешно согледување и искажување на проблемите во врска со утврдувањето и распоредувањето на финансискиот резултат во претпријатијата.

Бидејќи добивката ја искажуваат сите стопански субјекти и бидејќи пресметковната технологија за нејзиното утврдување е содржана во Законот за сметководство, таа се однесува за сите типови на претпријатија, односно друштва во кои капиталот во целост или значаен дел од него е номиниран на познат сопственик.

Со оглед на релативната воедначеност на содржинските елементи на приходната и расходната страна на билансот на успехот, не постои разлика во утврдувањето на финансискиот резултат кај различните организациони облици на акционерски друштва. Додека, низ распоредувањето на добивката се изразува сета специфичност на карактерот и функционирањето на акционерските друштва. Различieto во распоредувањето на остварената добивка во акционерските друштва е условено, како од сопственичката структура на капиталот, од начинот на формирањето и зголемувањето на акционерскиот капитал и на вкупниот капитал, така и од политиката на распределбата која се остварува во друштвото.

Во новите услови на дејствовање на пазарните механизми добивката добива третман на економска категорија и е основен мотив на работењето и зголемувањето на финансискиот резултат. Притоа, системот на добивка бара економско организирање на распределбата односно нов концепт на распределба. Во новите пазарни услови на стопанисување, распределбата во прв ред, треба да се стави во функција на јакнењето на акумулятивната - продуктивната способност на претпријатието, на неговата финансиска стабилност општата ликвидност во

текот на целата година, осноно да ги мотивира и стимулира работниците за остварување поголеми резултати и ефекти од работењето со едновремено актуелизирање и на институтот менаџмент во распределбата на добивката.

Распределбата на финансискиот резултат како фаза во процесот на репродукцијата на претпријатието се повеќе добива третман на внатрешен фактор за формирање на деловната политика на претпријатието. Тоа, пред се, за претпријатијата значи водење автономна грижа за своето работење и за остварениот финансиски резултат.

Од утврдената добивка по оданочувањето, акционерското друштво ја надоместува загубата од работењето од поранешните години. Остатокот од добивката претставува нераспределена добивка што се распределува за зголемување на трајниот капитал и трајните вложувања, за дивиденди и други надоместоци на вложувачите, за резерви, за бруто плати на вработените и за други намени.

Распределбата на нето добивката (профитот) може да се врши во насока на:

- реинвестирање;
- дивиденда.

При распределбата еден дел од нето добивката се реинвестира во самото претпријатие и претставува интересен извор на средства за финансирање на инвестициите. Делот за акумулација има значајна улога врз јакнењето на акумулативната и репродуктивната способност на друштвото. Оттука, при распределбата на делот од добивката за акумулација посебно внимание треба да му се посвети на прашањето колку таа ќе придонесе за подобрување на бонитетот и солвентноста на претпријатието, а со тоа и на финансиската стабилност на претпријатието.

Економски е логично во распределбата да се учествува односно да се стекнува приход од сопственичкиот однос кон факторите за производство - од сопственоста на работната сила и од сопственоста на капиталот. Дивидендата е токму оној инструмент што учествува во добивката врз основа на сопственоста

над капиталот. Дивидендата го изразува приносот на вложниот капитал во секоја поделна акција. Во утврдувањето на висината на вкупната дивиденда на одделни акции секое претпријатие мора да води своја политика на дивиденда.

Од средствата наменети за зголемување на трајниот капитал при распоредувањето на добивката е неопходно најнапред да се определат средствата за резерви, поради нивното значење за функционирањето на акционерските друштва.

Завршниот дел од трудот ги третира методолошките проблеми за реална проценка на капиталот во услови на инфлација, при што се потенцираат методите за утврдување и алоцирање на инфлаторниот финансиски резултат, а на крајот на тој контекст е наведена политиката на распоредување на финансискиот резултат во услови на инфлација.

На крајот од трудот, како што е вообичаено се презентирани заклучоците до кои дојдовме во моето истражување.

I ДЕЛ

1. Општ теоретски осврт врз акционерството и практични искуства за организационите облици на акционерските друштва

-Поимот акционерство, од една страна, укажува на институционалниот аспект на системските промени, односно се однесува на процесот на воведување на акциите (и другите хартии од вредност) како финансиски инструменти или облици преку кои ќе се врши мобилизација, циркулација и алокација на слободните парични средства, т.е. на паричната акумулација од една страна, а од друга страна, на тоа дека акциите можат да се третираат и како вредносни хартии што ќе служат како финансиско-технички средства за документирање на сопственичките односи меѓу различни економски субјекти, кои се јавуваат на